

Preživio je pokolj svojih kolega profesora na Širokom Brijegu

FRA RAJKO RADIŠIĆ

(GRLJEVIĆI, 15. SVIBNJA 1909. – HUMAC, 24. SIJEČNJA 1986.)

Nastavlja predavati na Poljudu u Splitu

► Piše: fra Ante Marić

Fra Rajko Radišić jedan je od preživjelih profesora s popisa zadnjeg profesorskog zbora školske god. 1943./44. Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu. Slijedi životopis toga hercegovačkoga franjevca s osnovnim životnim podatcima i njegovu radu i djelovanju.

Djetinjstvo i školovanje

Rodio se u Grljevićima 15. svibnja 1909. Kršten je 16. svibnja 1909. u Rasnu. Zakoniti je sin Šimuna Radišića i Ive, r. Čerkez. U vrijeme krštenja kućni je broj Šimuna Radišića 8. Na krštenju su mu roditelji dali ime Stanko, a kum mu je bio Nikola Hrkać iz Grljevića. Krstio ga je župnik fra Kažimir Bebek. Fra Kažimir u opasku uz Stankovo krštenje stavlja: »14. 5. 1909. počinje služba fra Kažimira Bebeka.«¹ Njemu je, dakle, Stanko prvo dijete koje je krstio u Rasnu. Stanko je krizman 9. listopada 1919. u Rasnu. Kum mu je na krizmi bio Mijo Brkić, a krizmao ga je biskup Alojzije Mišić.²

Mali je Stanko već kao nejakom dijete stasao u vjeri i ljubavi prema Crkvi u obitelji Radišić, koja je bila pobožna i Crkvi odana. Duge večernje molitve s »priporkama« malom su Stanku sjedale u srce i u njemu je pomalo stasala misao o tome da će biti fratrom. Stanko je četvrto dijete svojih roditelja od njih osmero. Prije njege rođena je sestra Milka (1902.) te braća Frano (1904.) i Adam (1907.). Nakon njege rođena su braća Cvitan (1911.) i Lovro (1913.), sestra Veronika (1916. – 1919.) te posljednji brat Mile (1922.).³ Osim Stanka, koji je prvi krenuo putem duhovnoga zvanja, svećenik je postao i brat Cvitan i bio don Cvitan Radišić u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji (1911. – 1997.), a njegov je brat Lovro

postao hercegovački franjevac fra Franjo Radišić (1913. – 1980.), znamenit po tome što je bio misionar u Kini u pokrajini Hunan 1938. – 1949. kada su ga komunisti protjerali.⁴

Pučka škola je tada bila u Rasnu. Stanko ju je završio 1919. Nižu je gimnaziju, prva četiri razreda i malu

¹ Matica krštenih župe Rasno, sv. II., str. 17., br. 39./1909.

² Matica krizmanih župe Rasno, sv. I., pod rednim brojem 310 za godinu 1919.

³ Stanje duša župe Grljevići, sv. I., str. 37. k. br. 55.

⁴ Usp. fra Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 324.

maturu, završio u Zagrebu u fra Didakovu konviktu 1920. – 1924.⁵ Vraća se u Hercegovinu te školske god. 1924./25. u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu upisuje V. razred i član je sjemeništa Hercegovske franjevačke provincije.

Školske god. 1925./26. završio je VI. razred i krenuo u novicijat s ostalim svojim kolegama. »Na Petrovdan t. g. (1926. m. o.) kanimo prepustiti u novicijat naš na Humcu (...) deset pitomaca našega sjemeništa na Širokom Brijegu, koji su takodjer svršili VI. gimn. raz. u našoj gimnaziji na Širokom Brijegu i to: Adamčik Silvio Ivanov iz Konjica; Čuvalo Mato Nikolin iz Proboja; Kožul Jure Jurin iz Ljutog Doca; Mandić Andrija Mijin iz Lisa; Naletilić Nikola Jurin iz Lisa; Pehar Nikola Martin iz Gradnića; Radišić Stanko Šimunov iz Grljevića; Šaravanja Andrija Stipin iz Dobrog Sela; Skoko Stjepan Šimunov iz Graba i Vasilj Frano Andrijin iz Međugorja.«⁶ Provincijal fra Lujo Bubalo obukao je toga dana na Humcu deset novih fratara. Meštar im je bio fra Eugen Tomić.⁷ Nakon završene godine kušnje – novicijata i polaganja prvih jednostavnih zavjeta Stanko se s redovničkim imenom fra Rajko zajedno sa svojim kolegama vraća na Široki Brijeg kako bi nastavio gimnaziju.

Školske god. 1927./28. fra Rajko je u VII. razredu gimnazije. Razrednik mu je fra Radoslav Vukšić. Arhiv Hercegovske franjevačke provincije za tu školsku god. za prvo tromjesečje čuva uspjeh svih đaka Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu po predmetima. Tako je fra Rajko iz pojedinih predmeta imao sljedeće ocjene: vladanje 5, vjeronauk 5, hrvatski 3, latinski 3, grčki 3, francuski 3, zemljopis 3, povijest 3, matematika 2, fizika 3, filozofija 3, izostalih i neopravdanih sati nema. Razrednik mu je fra Radoslav Vukšić.⁸

Školske god. 1928./29. fra Rajko je VIII. razred završio s uspjehom i pristupio ispitu zrelosti. Maturalni ispit u školskoj god. 1928./29. u ljetnom roku održan je 13. – 20. lipnja 1929. Ravnatelj obavješćuje da je za ministarskog izaslanika određen g. Đorđe Vasković, kustos Zemaljskog muzeja u Sarajevu, ujedno predsjednik ispitnog odbora. »Ispitni odbor određuje, da se pismeni ispit vrši ovim redom: 13. juna iz srpskog ili hrvatskog jezika; 14. juna iz matematike; 15. juna iz francuskog jezika; 16. juna iz latinskog jezika; a usmeni ispit bit će 19. i 20. juna 1929.« Ispitni odbor sačinjavaju osim dopredsjednika ravnatelja dr. fra Mate Čuturića još kao članovi nastavnici: prof. dr. fra Krešimir Pandžić za latinski, prof. dr. fra Oton Knezović za srpski ili hrvatski, suplent dr.

Maturalni ispit na Širokom Brijegu, 20. lipnja 1929.
Sjede slijeva: fra Marijan Zubac, fra Krešimir Pandžić, X. Y., fra Mate Čuturić, fra Arkanđeo Nuić, fra Radoslav Vukšić; Srednji red: fra Svetozar Petric, fra Oton Knezović, X. Y., fra Vendelin Vasilj, fra Bruno Adamčik, fra Anđelko Nuić; Gornji red: fra Nevinko Mandić, fra Ferdo Skoko, fra Teofil Pehar, fra Julijan Kožul, fra Rajko Radišić

fra Radoslav Vukšić za matematiku, suplent dr. fra Marijan Zubac za povijest i geografiju, suplent dr. fra Svetozar Petric za francuski, suplent dr. fra Arkanđeo Nuić za grčki jezik. Ravnatelj obavješćuje da su kandidati izjavili da će od klasičnih jezika polagati latinski jezik.

Za polaganje višeg tečajnog ispita prijavili su se ovi kandidati: Silvo I. Adamčik - fra Bruno, Kožul J. Jure - fra Julijan, Andrija M. Mandić - fra Nevinko, Jure I. Nuić - fra Anđelko, Nikola M. Pehar - fra Teofil, Matko A. Polić, Mirko A. Rakić, Stanko Š. Radišić - fra Rajko, Stjepan Š. Skoko - fra Ferdinand, Franjo A. Vasilj - fra Vendelin.⁹

Fra Rajko je usmeni ispit polagao 20. lipnja 1929. »Srpski ili hrv. jezik: Radišić: 1) Đalski, 2) Lazarević, 3) glagolske vrste. Pismeno vrlo dobar, usmeno vrlo dobar, kon. vrlo dobar; Matematika: Radišić: Pismeno dovoljan, usmeno dovoljan, konačno dovoljan; Povijest i Zemljopis: Radišić: 1) Slom hrv. oligarhije za Anžvinaca, 2) Postanak i razvoj spartanske države..., 3) Klima u krajevini SHS. Ocjena: vrlo dobar; Latinski: Radišić: Cic., De imperio Cn. Pomp. c. n. Pismeno vrlo dobar, usmeno dobar, konačno vrlo dobar; Francuski: Radišić: Pismeno vrlo dobar, usmeno vrlo dobar, konačno vrlo dobar.

Na X. sjednici 20. VI. Ispitni odbor priznaje zrelost i spremnost za fakultet univerziteta, ovim kandidatima:

⁵ Usp. *Isto*, str. 324.

⁶ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, II.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 199.

⁷ Usp. fra Robert Jolić, *Novicijat hercegovčkih franjevaca*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2009., str. 150.

⁸ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, II.*, str. 277.

⁹ Usp. *Isto*, str. 376. – 377.

Adamčiku I. Silviu fra Bruni; Peharu M. Nikoli fra Teofilu; Nuiću I. Juri fra Anđelku; Poliću A. Matku; Rakiću I. Mirku; Radišiću Š. Stanku fra Rajku; Skoki Š. Stjepanu fra Ferdinandu; Vasilju A. Franji fra Vendelinu.«¹⁰

Studij bogoslovije

U zimskom semestru akademske god. 1929./30. fra Rajko Radišić sa svojim kolegama, završnim maturantima, stiže u samostan sv. Petra i Pavla u Mostar na I. godinu bogoslovije. »Radišić, fra Rajko upisan je u katalog Franjevačke teologije u Mostaru školske 1929/30. godine kada je uspješno završio prvu, a šk. 1930/31. g. drugu godinu studija. Šk. 1931/32. g. kako je naknadno upisano u Katalog, Sem. V. – VIII. završio na Teol. Fakultetu u Fribourgu (Švicarska). Ovaj Rektorat mu je semestre priznao i nostrificirao ih. Mostar, 17. IX. 1941. Dr. Rufin Šilić i pečat.«¹¹

Redovnički i svećenički redovi te poslijediplomski studij

Uz već spomenuto oblačenje na Humcu 29. lipnja 1926. prve je jednostavne zavjete u ruke provincijala fra Luje Bubala položio 30. lipnja 1927. na Humcu. U Mostaru je pred provincijalom fra Dominikom Mandićem 2. srpnja 1930. položio vječne zavjete. S njim su vječne zavjete položili njegovi kolege: fra Bruno Adamčik, fra Ljubo Čuvalo, fra Nevinko Mandić, fra Stjepan Naletilić ml., fra Anđelko Nuić, fra Teofil Pehar (jedini koji je napustio fratre!), fra Julijan Kožul, fra Ferdinand Skoko i fra Vendelin Vasilj. Subđakonat i đakonat primio je u Mostaru 29. lipnja 1931. Za svećenika je zaređen 10. srpnja 1932. u Fribourgu.

U Lyonu započinje studij prirodnih znanosti 1935./36. Studij nastavlja i završava u Zagrebu 1936. – 1939. U Zagrebu je diplomirao 20. lipnja 1939. i stekao titulu profesora zoologije i botanike pod a) i mineralogije i geologije pod b).

Odgovitelj, suplent i profesor na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu

Nakon završenog studija bogoslovije u Fribourgu fra

Rajko se 1933. vraća u Provinciju. Uoči nove školske god. Provincijalat u svom dopisu broj 733./33. od 21. kolovoza 1933. izvješćuje upravu gimnazije da je zbog odsluženja vojnoga roka fra Vilima Primorca i fra Leonarda Rupčića nužno učiniti promjene: »1. O. fra Rajko Radišić imenuje se redovitim prefektom Konvikta vanjskih đaka. 2. Službu II. prefekta u Internatu vršit će i dalje p. o. fra Didak Burić. 3. P. o. fra Augustin Zubac ima za ovu godinu potpuno prijeći pastvi širokobriješke župe. 4. P. o. fra Bruno Adamčik nastupit će svoju službu početkom školske godine i neka mu se kod sastavljanja rasporeda odrede redoviti časovi.«¹²

Prvi boravak na Širokom Brijegu (1933. – 1935)

Fra Rajko je u dva navrata bio na Širokom Brijegu. Prvi je put na Brijegu od 1933. do 1935., dakle prije svoga profesorskoga studija, a drugi će put biti nakon poslijediplomskoga studija, od 1939. do 1945. U prvom je razdoblju bio u odgojnom zavodu Gimnazije. U školskoj god. 1933./34. fra Rajko je prefekt – odgojitelj vanjskih đaka i voditelj literarne organizacije vanjskih đaka koja broji 75 članova.¹³

Iz Ljetopisa gimnazije za tu školsku 1933./34. god. čitamo: »12/XI. (1933. m. o.) primicirali ovdje: fra Tadija Kožul u 8 sati na đačkoj misi, propovijedao direktor. Na pučkoj misi primicirao fra Stjepan Naletilić. Fra Tadija se obukao u primaćoj sobi. Presbiter asistens direktor, đakon fra Rade, subđakon fra Bože Bubalo iz Konjica (došao ujutru s poštom s fra Vilimom Primorcem i sarajevskim bogoslovom Zrnom Antom). U procesiji kroz đački špalir. Pred crkvenim vratima deklamirao pjesmu đak III r. Nevistić Ante. Poslije mise ljubljenje ruku.

Fra Stjepan se obukao u uredu, procesija u crkvi. Presbiter asistens fra Oton Knezović, đakon fra Svetozar Petric, subđakon fra Rajko Radišić, propovijedao fra Mladen Barbarić. Bilo kišno vrijeme cijeli dan pa nije moglo doći baš mnogo svijeta. Iza 11 sati otišli k fra Tadijinoj kući u Turčinoviće s njim direktor, fra Martin Sopta, fra Vencel Kosir i fra Bože Bubalo.

S fra Stjepanom bili na ručku kod Marijana Naletilića na Lištici gvardijan i još nekoliko fratara.«¹⁴

Jugokomunisti su mu pobili većinu subraće iz novicijata. Nakon svećeničkog ređenja započinje u Lyonu studij prirodnih znanosti i dovršava ga u Zagrebu.

¹⁰ Usp. *Isto*, str. 381.

¹¹ Usp. Pavao Knezović, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860. – 1945.*, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2012., str. 849.

¹² Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu, II.*, str. 608.

¹³ Usp. *Isto*, str. 625.

Bio je i voditelj duhovnih vježbi. Kraljeva Sutjeska, hercegovački novaci: oblačenje 14. srpnja i prvi zavjeti 15. srpnja 1954. Sjede slijeva: fra Petar Krasić, prof. fra Rufin Šilić, vod. duh. vježbi fra Rajko Radišić, 2. meštar fra Leonardo Oreč, fra Borislav Oreč. Stoje: fra Viktor Nuić, fra Stjepan Barbarić, fra Kornelije Kordić, fra Bono Krndelj, fra Bonifacije Barbarić, fra Žarko Ilić, fra Jozo Pejić, fra Nenad Vlašić, fra Nevinko Kraljević, fra Augustin Mandžo, fra Zvonko Slišković

»3/III. (1934. m. o.) otišli u Ljuti Dolac da pomognu fra Roki Sabljicu, župniku, ispovijedati: fra Rajko Radišić pješice, a autom i s ladom preko polja fra Martin Sopta, fra Augustin Zubac, fra Arhandeo Nuić, fra Svetozar Petric.«¹⁵

»2/IV. (1934. m. o.) u Grljevićima govorio mladu misu Cvjetan Radišić. S Brijega išli na misu: fra Rajko Radišić, fra Bono Jelavić, fra Toma Zubac, fra Martin Sopta, fra Svetozar Petric, fra Dobroslav Šimović, fra Vilim Primorac.«¹⁶

Fra Rajko je odslužio vojsku u Zaječaru »... od kolo-voza 1934. do veljače 1935.«¹⁷

Drugi boravak na Širokom Brijegu (1939. – 1945.)

Fra Rajko nakon položenog profesorskog ispita stiže u Provinciju i stavlja se na raspolaganje svojim poglavarima. Tako će 17. travnja 1939. službenim dopisom 295/39. provincijal odaslati dekret fra Rajku (Stanku

Radišiću: »Ovim se obaviješćujete, da Vas danas imenuje Starješinstvo nastavnikom na našoj gimnaziji u Širokom Brijegu. Dužnost preuzmite na početku školske godine 1939/40.«¹⁸

O tome pronalazimo traga i u gimnazijskom *Ljetopisu* za školsku 1938./39 god.: »17 IV (1939. m. o.) glavno godišnje zasjedanje Provincijalnoga starješinstva hercegovačkih franjevaca u Mostaru. Prof. dr. fra Bono Jelavić imenovan župnikom u Međugorju. Za nove nastavnike gimnazije designirani su OO. Fra Radoslav Glavaš, fra Rajko Radišić i fra Bruno Adamčik.«¹⁹

Fra Rajka je odmah zapala vrlo časna i zahtjevna dužnost meštra klerika, tj. gimnazijalaca VII. i VIII. razreda. Oni su već završili novicijat (nakon VI. razreda gimnazije), položili prve jednostavne zavjete, te uz učenje na gimnaziji trebaju napredovati i u franjevačkoj duhovnosti i pobožnosti.

Iz tabličnog rasporeda profesorskog zbora također se vidi da je fra Rajko Radišić prefekt bogoslova VII. i VIII. razreda gimnazije, suplent je zoologije i botanike, mineralogije i geologije. Prvu je godinu na zavodu, što potvrđuje državno odobrenje br. 15. 423-11-1940. od 28. II. 1940. U ovoj školskoj 1939./40. god. predaje prirodopis I. a i I. b četiri (4) sata, VII. dva (2) sata, kemiju IV. dva (2) sata, VI. dva (2) sata, zemljopis II. a i II. b četiri (4) sata. Ukupno tjedno ima 14 sati.²⁰

U *Ljetopisu* za tu školsku 1939./40. god. čitamo: »3 XI (1939. m. o.) odlukom Ispostave Banske vlasti Banovine Hrvatske, Odjela za prosvjetu IV Br. 33772/39 od 3 XI 1939 u Splitu odobren je rad u ovoj školi g. g. R. Radišiću i R. Glavašu, suplentima.«²¹

U rasporedu gimnazijskog osoblja svake su se godine događale promjene. Tako je te godine 1. srpnja fra Radoslav Vukšić imenovan novim ravnateljem umjesto fra Dominika Mandića koji je izabran za generalnog definitora franjevačkoga reda. Prefektom klerika određen je fra Rajko Radišić.

Sljedeće školske 1940./41. god. Arhiv Provincije čuva dokument naslovljen: »Podjela predmeta, nacrt za škol. god. 1940/41.« Tu za fra Rajka stoji: »19. O. R. Radišić: prir

Na Brijegu se isticao kao odgojitelj đaka i kao profesor. Osim o đacima u konviktu, brinuo se i o đacima koji su stanovali u privatnim kućama.

¹⁴ Usp. *Isto*, str. 640.

¹⁵ Usp. *Isto*, str. 646.

¹⁶ Usp. *Isto*, str. 648.

¹⁷ Usp. fra Robert Jolić, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 324.

¹⁸ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, III., Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 171.; SP SV 129., folija 91.

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 203.

²⁰ Usp. *Isto*, str. 223.

²¹ Usp. *Isto*, str. 246.

IIa6+V2+zemlj Ia2 =10 +zemlj (prekriženo olovkom) + Ib2+III2= 14.«²²

Fra Rajko u ovoj godini predaje pod a) zoologiju i botaniku, a pod b) mineralogiju i geologiju. Drugu je godinu na zavodu. Čuvar je kemijske zbirke i nadstojnik klerika VII. i VIII. razreda, kao i razrednik II. a razredu. Predaje tjedno 12 sati i to: prirodopis II. a i II. b šest (6) sati, VII. dva (2) sata, kemiju IV. dva (2) sata i VII. dva (2) sata.²³

Prema popisu profesorskoga zbora za školsku 1941./42. god. fra Rajko Radišić, suplent je pod a) zoologije i botanike, a pod b) mineralogije i geologije, razrednik je IV. a razredu i čuvar kemijske zbirke. Tjedno ima 18 sati i to: prirodopis I., V. i VI. razredu po dva (2) sata, kemije IV. a i IV. b četiri (4) sata, VII. dva (2) sata, vjeronauk I. dva (2) sata, IV. a i IV. b četiri (4) sata.²⁴

Provincijal fra Krešimir Pandžić 9. listopada 1941. službenim dopisom 895/41. fra Vilimu Primorcu, profesoru na Širokom Brijegu, povjerava službu prvog meštra klerika na Širokom Brijegu, a dosadašnjeg fra Rajka Radišića određuje drugim mešтром kako bi se mogao bolje pripremati za polaganje profesorskoga ispita: »Nadam se, da ćete se i ubuduće obojica lijepo slagati, pomagati i dopunjavati natječući se u vršenju jednako plemenite, zaslužne i odgovorne dužnosti. Sv. Otac Franjo neka Vam pokazuje putove i blagosiva korake.«²⁵

Po popisu nastavnika u školskoj god. 1942./43. fra Rajko Radišić je suplent s položenim profesorskim ispitom za predmete zoologiju, botaniku, mineralogiju i geologiju. Čuvar je kemijske zbirke. Tjedno ima 12 sati i to: prirodopis I., V. i VII. razredu po dva (2) sata, kemiju IV. a i IV. b četiri (4) sata i VII. dva (2) sata. Na gimnaziji je četvrtu godinu.²⁶

I te su se jeseni dogodile promjene osoblja. Dana 9. listopada 1943. provincijal šalje obavijest ravnateljstvu gimnazije (sl. br. 726/43.). U dopisu upućenu ravnateljstvu i samostanskoj upravi pod brojem 5 stoji: »Budući da je p. o. fra Rajko Radišić usljed bolesti dosta oslabio trebat će da netko drugi preuzme njegovu dužnost drugoga prefekta naših klerika. Za tu dužnost određujemo p. o. fra Leonarda Rupčića. Znamo, da je on zaposlen. Ali je malo klerika, pa će prema tome imati veoma malo posla.«²⁷

Provincijalat se 19. kolovoza 1943. službenim brojem 545/43. obraća o. fra Rajku Radišiću, profesoru na Širokom Brijegu izvijestivši ga da je: »Preuzv. g. Ordinarij odobrio i dao sve potrebne ovlasti da možete voditi Kongregaciju djaka naše Gimnazije, onih koji stanuju izvan obadva konvikta, tj. po privatnim kućama.«²⁸

Fratri su, naime, duhovno skrbili za sve đake koji su pohađali Franjevačku klasičnu gimnaziju na Širokom Brijegu. Ti su đaci bili podijeljeni u tri skupine: sjemeništarci (internisti – unutarjni) koji se pripremaju za redovnike i svećenike; vanjski đaci, smješteni u konviktu – eksternisti, koji su tu učili gimnaziju da bi ostvarili uvjete za visoku školu i imali su svoga glavnoga i pomoćnoga meštra – odgojitelja, i treća skupina đaka, također eksternista – vanjskih, koji su dolazili od svojih kuća, i onih koji nisu mogli dobiti stan u konviktu te su stanovali po privatnim kućama. Oni su čak imali i svoga »bana«, đaka kojeg bi između sebe odabrali da bi bio veza između njih i njihova meštra – duhovnika. Ti su đaci u prizemlju gimnazijske zgrade imali jednu prostoriju, kao čitaonicu, gdje bi mogli prije nastave ponavljati školsko gradivo, ili se skloniti od nevremena.

Tablični prikaz posljednjeg rasporeda profesora za školsku godinu 1943./44.²⁹

Red. broj	Prezime i ime	Zvanje	Struka: glavna sporedna	Godina nastavničke službe	Što predaje, kojem razredu i koliko sati tjedno	Ukupno sati tjedno	Razrednik	Druge šk. dužnosti	Državno odobrenje za rad u školi
1	Dr. Vukšić fra Radoslav	upravitelj	matematika i fizika	20	Mat. VII3 Fiz. VIII2, Fil. Prop. VIII2	12		Čuvar fizikalne zbirke	Sn. br. 33.843/32 od 29. X. 1932.
2	Dr. Pandžić fra Krešimir	profesor	njem. i lat grčki	22	Njem. II3, V3, VI3, VII3, VIII3	15			Sn. br. 33.843/32 od 29. X. 1932.

²² Usp. *Isto*, str. 256.

²³ Usp. *Isto*, str. 269.

²⁴ Usp. *Isto*, str. 289.

²⁵ Usp. *Isto*, str. 290. – 291.

²⁶ Usp. *Isto*, str. 330.

²⁷ Usp. *Isto*, str. 357.

²⁸ Usp. *Isto*, str. 364.

Red. broj	Prezime i ime	Zvanje	Struka: glavna sporedna	Godina nastavničke službe	Što predaje, kojem razredu i koliko sati tjedno	Ukupno sati tjedno	Razrednik	Druge šk. dužnosti	Državno odobrenje za rad u školi
3	Dr. Knezović fra Oton	“	hrvat. i povijest zemljopis	24	Hrv. I5, povij. III3, Iva3	11		Knjižničar profesorske knjižnice	Sn. br. 33.843/32 od 29. X. 1932.
4	Dr. Nuić fra Arkandeo	“	latin i grč. francuski	18	Lat. VII3 grč. IVb3, VI4, VII3, VIII4	17			Sn. br. 39.701/33 od 23. 1. 1933.
5	Dr. Paponja fra Fabijan	“	narodna i obća povijest zemljopis	18	Pov. IVb3, VIII3, Zemlj. VIII2	8		Nadstojnik konvikta	Sn. br. 33.843/32 od 29. X. 1932.
6	Dr. Burić fra Didak	“	hrvatski francuski	15	Hrv. II4, III4, V4, VI4	16			Sn. br. 13.521/38 od 5. V. 1938.
7	Dr. Dragičević fra Marko	“	latin. i grč. pov. st. vieka	9	Lat I5, VIII4, grč. III3, V4	16	VIII		Sn. br. 27.416/37 od 30. IX 1937.
8	Čosić fra Miroslav	“	umjetnost s poviešču crtanje	9	Pis. I1; Crt. I2, II2; umj. VIII1, pov. II2, V3	11		Čuvar crtačke zbirke	Sn. br. 48.074/35 od 16. XII. 1935.
9	Primorac fra Vilim	Učitelj vještina	gimnastika	9	gim. I2, II2, III1, IVab2	20	III	Nadstojnik sjemeništaraca VII i VIII r.	Sn. br. 29.957/35 od 26. VIII. 1935.
10	Radišić fra Rajko	Suplent s položenim prof. ispitom	zoolog. i botan. mineralogija i geologija	5	Prirod. I2, V2, VII2, kemija IVab4, VII2	12		Čuvar kem. zbirke	II. Br. 15.423-1940. od 28. II. 1940.
11	Mikulčić fra Vojislav	suplent	mineralogija, geolog. i zool. botanika	7	Prir. II2, VI2; njem. III3; fiz. III3; hig. IVab4, VII1, VIII1	16	IVa	Čuvar prirodoslovne zbirke i muzeja	Sn. br. 14.503/38 od 13. 5. 1938
12	Rupčić fra Leonardo	“	francuski latinski	6	Lat. II4, IVab6, V5	15	V		Sn. br. 11.727/39 od 20. V. 1939.
13	Adamčik fra Bruno	“	kompozicija i glazb. znanost klavir i pjev.	3 g 2 mj	Pjev. I2, II1 mat. I3, II3	9	II.		Br. 25.729/41. od 4. IV. 1941.
14	Čorić fra Didak	“	hrvatski njemački	3	Hrv. IVab8, VII4, VIII4	16	IVb	Knjižničar učeničke knjižnice	Br. 46.966-1941. od 26. IX. 1941.
15	Kožul fra Tadija	“	lat. i grč. hrvatski	2 g. 4 mj.	Lat. III3, VI4; grč. Iva3	10		Donastojnik konvikta	Br. 84.277/42. od 23. II. 1942.
16	Pandžić fra Borislav	“	bogoslovija	4	Zemljopis I2, II2	4		Nadstojnik sjemeništaraca I. – VI. r.	II. Br. 69.025-1940. od 21. IX. 1940.
17	Dr. Šimović fra Dobroslav	“	a) bogoslovija	5	Vjer. IVab4, V2, VI2, VII2, VIII2	12	VI		Br. 83.646/43. od 26. X. 1943.
18	Zlopaša fra Roland	suplent	matematika i fizika	1	Mat. III3, IVab6, V3, VI3; fizika VII3	18			Br. 83.692/43. od 26. X. 1943.
19	Pehar fra Nenad	“	narodna i obća povijest zemljopis	1	Povij. VI3, VII2,; zemlj. III2, IVab4, V2, VI2, VIII1	16	VII	Čuvar povijesno zemljopisne zbirke	Br. 73.530/43. od 23. IX. 1943.

²⁹ Usp. fra Ante Marić, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, str. 373. – 375.

Red. broj	Prezime i ime	Zvanje	Struka: glavna sporedna	Godina nastavnicičke službe	Što predaje, kojem razredu i koliko sati tjedno	Ukupno sati tjedno	Razrednik	Druge šk. dužnosti	Državno odobrenje za rad u školi
20	Škrobo fra Čedo	“	bogoslovija	2	Vjer. I2, II2, III2	6	I		Br. 88.952/42. os 10. IX. 1942.
21	Leko fra Mile	Pomoćni nastavnik	bogoslovija	4 g. 4 mj.	Njem. IVab6	6			Br. 18.840/42. od 13. III. 1942.

Fra Rajko Radišić, suplent s položenim profesorskim ispitom za zoologiju, botaniku, mineralogiju i geologiju, nalazi se na zadnjem popisu profesora širokobriježke gimnazije pod brojem 10. Pet je godina u gimnaziji. Čuvar je kemijske zbirke. Tjedno predaje 12 sati i to: prirodopis I., V. i VII. razredu po dva (2) sata, kemiju IV. a i IV.b četiri (4) sata i VII. dva (2) sata.³⁰

Široki se Brijeg, ni kriv ni dužan našao usred žestoke bojišnice. Nastava je često prekidana, ali su profesori, na čelu sa svojim ravnateljem fra Radoslavom Vukšićem i provincijalom fra Leom Petrovićem, činili sve napore i uspjeli školsku godinu privesti kraju.

Dolazi školska god. 1944./45. U kolovozu je sazvan prijamni ispit. Provincijal je u stalnom kontaktu s ravnateljem gimnazije i profesorskim zborom. Pokušava se na drugim mjestima organizirati nastava, barem za VII. i VIII. razred (Crnač), no sve je bezuspješno. Fratri užurbano grade ratno sklonište. Nastave skoro da nema.

Ova školska god. na širokobriježkoj gimnaziji nikada nije završila – ostala je otvorenom ranom na tijelu Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM. Svjestan strašnog ratnog meteža, provincijal fra Leo Petrović morao je odlučiti treba li objaviti rok za održavanje prijamnog ispita za upis u novu školsku godinu ili ne. Stoga je 30. srpnja 1944. održana sjednica profesorskog zbora kojoj je nazočio i sam provincijal. Zajednički je odlučeno da se ne poklekne, da se za 25. kolovoza 1944. najavi prijamni ispit i da se otpočne s nastavom: »Sjednicu otvara ravnatelj o. dr. R. Vukšić s molitvom. Prisutni su: M. p. provincijal o. dr. L. Petrović, ravnatelj o. dr. R. Vukšić, o. T. Kožul, o. M. Ćosić, o. D. Burić, o. B. Pandžić, o. D. Ćorić, o. V. Mikulić, o. dr. F. Paponja, o. V. Primorac, o. B. Adamčik, o. dr. O. Knezović, o. R. Zlopaša, m. p. o. dr. K. Pandžić, o. dr. D. Šimović, o. N. Pehar i o. L. Rupčić. Odsutni su: o. dr. M. Dragičević /govori sv. misu

na Uzarićima/, o. dr. A. Nuić /otišao u Crnač/ i o. R. Radišić /otišao u Grljeviće/ ... Dnevni red: 1/ novicijat, 2/ početak škole, 3/ primanje u sjemenište, 4/ ispražnjenje prostorija za školu sa strane njemačke vojske, 5/ pokrov gimnazijske zgrade, 6/ školarina šk. god 1944/45. i 7/ prehrana sjemeništaraca.«³¹

Fratri su unatoč ratnim strahotama ozbiljno računali s nastavkom nastave na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu. No jugokomunisti su očito imali posve druge namjere. Školska god. 1944./45., kako rekoh, nikad nije završena, a gotovo svi profesori s ove sjednice od 30. srpnja 1944. ubijeni su zajedno s provincijalom fra Leom Petrovićem.

Fra Rajko Radišić nakon pokolja na Širokom Brijegu

Dana 11. siječnja 1945. Provincijalat od Biskupijskog ordinarijata traži jurisdikciju za fra Rajka Radišića za Ljuti Dolac i dobiva je dan poslije, 12. siječnja 1945.³² Provincijalat potom 13. siječnja šalje obavijest samostanima u Mostaru i Širokom Brijegu o izvanrednom premještaju osoblja. U tim je izvanrednim promjenama fra Nevinko Mandić premješten u Izbično, fra Čedo Škrobo u Sutinu, fra Rajko Radišić u Ljuti Dolac, fra Tugomir Soldo u Konjic, fra Branko Šušak u Gorance, fra Celestin Raguž i fra Vinko Dragičević na Široki Brijeg.³³

Dana 12. travnja 1945. fra Rajko od Provincijalata dobiva dekret o premještaju iz Ljutog Doca u Konjic.³⁴ U »Dispositio personalis« od 10. travnja 1945. fra Rajko je župnik, upravitelj i ispovjednik III. reda sv. Franje u Konjicu.³⁵ Potom je određen za župnika u župi Goranci. Provincijalat je od Biskupskog ordinarijata zatražio jurisdikciju za fra Rajka Radišića za župnika u Gorancima 21. kolovoza 1945. i dobio je isti dan.³⁶ Fra Rajko dobiva dekret za župnika u Gorancima 21. kolovoza 1945.³⁷ Fra

³⁰ Usp. *Isto*, str. 374.

³¹ Usp. *Isto*, str. 407. – 408.

³² Usp. SP SV 149., folija 7. – 8.

³³ Usp. SP SV 149., folija 16.

³⁴ Usp. SP SV 149., folija 37.

³⁵ Curia provincialis O.F.M. in Hercegovina – Mostar, nr. 38/45. Dispositio personalis, Mostar, 10. travnja 1945., fra Veneslaus Kosir m. p. delegatus Provincialis, fra Bonicije Rupčić, secr. Provinciae. (SP SV 149., folija 47.- 48.)

³⁶ Usp. SP SV 149., folija 93. – 94.

Poljud: prvi maturanti s profesorima 1968. Fra Rajko je treći slijeva u donjem redu.

Emil Stipić, goranački župnik 1942. – 1945., ubijen je na Križnom putu. Fra Rajko je u rasporedu osoblja od 1946. goranački župnik i na župi ostaje do 1949.³⁷

Fra Rajka nema na rasporedu osoblja 1949. jer je već osuđen i u tamnici. U rasporedu osoblja od 1950. fra Rajko je na popisu zatočenih fratara. Nalazi se u jugokomunističkom kazamatu u Zenici.³⁹ Dvadeset i tri su hercegovačka franjevca u tom travnju 1950. u jugokomunističkoj tamnici u Zenici. Fra Rajko pripada onom velikom zeničkom samostanu hercegovačkih franjevaca. On je i prema rasporedu osoblja iz 1951. na popisu zatočenih fratara u Zenici.⁴⁰ Ove ih je godine u Zenici devetnaest.

»Prema istraživanju, na zatvorske je kazne osuđeno 78 fratara Hercegovačke franjevačke provincije i jedan sjemeništara. Ukupno su osuđeni na 275 godina i 255 dana, a u komunističkim su kazamatima robijali 206 godina i 225 dana. Poigravali su se njihovim životima i na način da bi ih na prijekom sudu osuđivali na smrtnu

kaznu strijeljanjem i po propisu ih izvodili na stratište, a onda bi ih tobože pomilovali. Tako su fra Božu Bubala dva puta osuđivali na smrtnu kaznu i izvodili na strijeljanje, fra Janka Bubala tri puta, a fra Miju Čuića osudili na smrtnu kaznu strijeljanjem, pa ga "pomilovali" na 20 godina zatvora. Sasvim je normalno da je to na ove ljude ostavilo velikih zdravstvenih posljedica koje su ih pratile do njihove smrti.«⁴¹ Fra Rajko je dijelio sudbinu svoje braće te je dva puta osuđivan. Išlo je to ovako: »Zenica 1949. – 1951. Pa ponovno 1952. – 1953. Fra Rajko Radišić, osuđen na 3 god. Izdržao 2 god. i 6 mj. u Mostaru i Zenici (1949. – 1951.). Ponovno osuđen i izdržao 10 mj. u Zenici (1952.)«⁴² Između tamničkih kazni odgojitelj je i profesor na Biskupijskoj klasičnoj gimnaziji i sjemeništu u Splitu.

Provincijalat 29. kolovoza 1951. daje dekret fra Rajku Radišiću za magistra sjemeništara u Splitu i profesora na biskupijskom sjemeništu.⁴³ Prema rasporedu osoblja iz 1952. fra Rajko je s fra Zlatko Ćorićem, ravnateljem sjemeništa, u Splitu, meštar mladih koji se odgajaju za franjevački red.⁴⁴ Sljedeće im se godine, 1953., pridružio u sjemeništu u Splitu i fra Leonardo kao »magister secundarius« – drugi meštar (odgojitelj).⁴⁵ U rasporedu osoblja od 1954. fra Rajko je uz dužnost meštara sjemeništara i profesor na Biskupskoj gimnaziji u Splitu.⁴⁶ I sljedeće godine, 1954., prema rasporedu osoblja fra Rajko je meštar sjemeništara, a fra Zlatko Ćorić »rector collegii seraph.«⁴⁷

Potom se vraća u Provinciju i župnik je u Rasnu 1956. – 1963., u kojem je kršten i krizman, s mandatom da izvrši započetu gradnju crkve u toj župi. Raspored osoblja iz 1956. spominje fra Rajka župnikom u Rasnu.⁴⁸ »Go-

³⁷ Usp. SP SV 149., folija 95.

³⁸ Usp. Dispositio personalis, Datum in Nostro Conventus SS. Apostolorum Petri et Pauli in Mostar die 25. Aprilis 1946., str. 4. (GORANCI: RP. Raymundus Radišić, Par.)

³⁹ Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1950., Mostar, Gradska štamparija, 1950., str. [4], PATRES DETENTI: RR. PP. Michael Čuić, Nicolaus Ivanković, Juvenalis Barbarić, Marianus Zubac, Laurentius Babić, Pacificus Ćosić, Hieronymus Mihaljević, Raymundus Radišić, Ratimir Kordić, Pacificus Magzan, Ladislaus Vlašić, Stanislaus Vasilj, Vincentius Dragičević, Ivo Bagarić, Innocentius Penavić, Didacus Burić, Didacus Ćorić, Bonitius Rupčić, Felix Granić, Bosiljko Vukojević, Sanctes Petric, Jacobus Lovrić et Andreas Šoljić.

⁴⁰ Usp. Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1951., Mostar, Gradska štamparija, 1951., str. [4], PATRES DETENTI ...

⁴¹ fra Ante Marić, »Martirologij, Stradanja hercegovačkih franjevaca u Drugom svjetskom ratu i poraću«, fra Robert Jolić (priredio), Šematizam hercegovačke franjevačke provincije, Franjevačka knjižnica, Mostar, 2011., str. 424.

⁴² Usp. Isto, str. 426 (red. br. 50.)

⁴³ Usp. SP SV 155., folija 203.

⁴⁴ Usp. Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1952., Mostar, Gradska štamparija, 1952., str. [4], SPLIT: RP Aurelius Ćorić, director seminarii, RP Raymundus Radišić, magister juv. Ord.

⁴⁵ Usp. Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1953., Mostar, štamparija »Rade Bitanga«, 1953., str. [45]

⁴⁶ Usp. Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1954., Mostar, štamparija »Rade Bitanga«, 1954., str. 4., »RP Raymundus Radišić, magister juv. Ord. et prof. gymn.«.

⁴⁷ Usp. Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1955., Mostar, štamparija »Rade Bitanga«, 1955., str. 4.

dine 1958. za župnikovanja fra Rajka Radišića izradili su arhitekti fra Pio Nuić i ing. arh. Jozo Dražić projekt dovršenja crkve.«⁴⁹ Lijepa crkva podignuta rašljanskim kamenom trajno je sjećanje na fra Rajka. Nakon Rasna fra Rajko je određen za duhovnog pomoćnika u franjevački samostan u Duvno 1963.⁵⁰ i tu ostaje godinu dana.

Fra Rajko je 1964. opet određen u Split na Poljud u samostan u Franjevačku gimnaziju. Prema rasporedu osoblja iz 1964. fra Rajko je još uvijek u samostanu sv. Ćirila i Metoda u Duvnu, ali s dužnostima profesora na dijecezanskom sjemeništu u Splitu i kapelanom Polja.⁵¹ Tu će na Franjevačkoj gimnaziji ostati do njezina kraja 1974. Školske god. 1964./65. predaje svoje predmete. »Školi su pridodana tri nova nastavnika: fra Vjekoslav Bonifačić, koji je ujedno i gvardijan samostana, i rektor kolegija. Fra Rajko Radišić i mladomisnik fra Rafael Romić. (...) Od profesora su tri predavali i na Nadbiskupskoj gimnaziji: Rajko Radišić, Gabrijel Štokalo i Justin Velnić.«⁵²

U školskoj god. 1966./67. nalazimo cjelokupno nastavničko vijeće na Franjevačkoj gimnaziji, te predmete koje fra Rajko predaje u Franjevačkoj i Nadbiskupskoj gimnaziji. »NASTAVNIČKO VIJEĆE (...) 6. RADIŠIĆ, o. Rajko, profesor, Njemački jezik II i III r. Biologija I, II i III r. 12 sati tjedno. (...) Na Srednjoj školi za spremanje svećenika /biskupskoj/ u Splitu (...) 1. RADIŠIĆ, O. Rajko, profesor, Njemački jezik III r. Biologija I, II i III r. 9 sati tjedno.«⁵³

Franjevačka gimnazija na Poljudu prestala je s radom na kraju školske god. 1973./74. Ona je uvijek u svojim razredima imala sjemeništarce Hercegovačke franjevačke provincije. Osim fra Rajka na toj su gimnaziji predavali i ovi hercegovački franjevci: o. fra Marijan Zubac (do 1966. g. zemljopis i povijest);⁵⁴ o. fra Jakov Bubalo (vjeronauk, povijest, zemljopis, hrvatski i latinski od 1967. do kraja škole);⁵⁵ o. fra Mladen Herceg (vicemagister, vjeronauk, zemljopis i filozofiju od 1970. do kraja škole)⁵⁶ i o. fra Serafin Hrkać (od 16. prosinca 1971. do 14. lipnja 1973. latinski, grčki, povijest, filozofiju).⁵⁷

U klausturu samostana na Poljudu

O. fra Rajko Radišić »(...) predavao je Prirodopis, Njemački jezik i Zemljopis od 12. 7. 1964. do kraja škole. (šk. god. 1973./74., m. o.) Nastavio je predavati na Nadbiskupskoj gimnaziji u Splitu do 1984.«⁵⁸ Tu predaje iste predmete: njemački jezik, prirodopis, zemljopis. Kad su se nabrojile godine, i kad su životne sile malaksale, fra Rajko se vratio kući, u svoju Provinciju, u svoj samostan sv. Ante na Humac, među svoju braću.

Fra Rajko Radišić umire na Humcu 24. siječnja 1986. u 77. godini života, 60. godini redovništva i 54. godini svećeništva. Pokopan je u franjevačku grobnicu na Humcu. ✍

⁴⁸ Usp. *Dispositio personalis in Provincia O.F.M. Hercegovinae pro anno Domini 1956.*, Mostar, Štamparija »Rade Bitanga«, 1956., str. 4.: »Rasno: RP: Raymundus Radišić, paroch. et duct. ex. spirit.«

⁴⁹ Ivan Dugandžić – fra Josip Sopta, *Rasno – Dužice*, Župa Rasno, Rasno – Dužice, 1999., str. 339.

⁵⁰ Usp. SP SV 174., folija 354.

⁵¹ Usp. *Dispositio personalis Congregationis provincialis Provinciae Assumptionis B.M.V. in Hercegovina, 1964.*, Mostar, Grafički zavod »Rade Bitanga«, 1964., str. 6.: »R.P. Raymundus Radišić, professor Seminarii dioecesani in Split, capellanus in Campis, conf. et praed.«

⁵² fra Josip Jozo Sopta, *Franjevačka gimnazija na Poljudu (1963. – 1974.)*, Franjevački provincijalat Sv. Jeronima, Dubrovnik, 2015., str. 69.

⁵³ Usp. *Isto*, str. 81.

⁵⁴ Usp. *Isto*, str. 121.

⁵⁵ Usp. *Isto*, str. 126.

⁵⁶ Usp. *Isto*, str. 128.

⁵⁷ Usp. *Isto*, str. 128.

⁵⁸ Usp. *Isto*, str. 123.

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»fra Leo Petrović i 65 subrača«, K., 1 (18),
Široki Brijeg, 2017., siječanj – lipanj, 2017.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

- poštanskom uputnicom
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Što više izranjaju svjedočanstva i dokumenti o ubijenim hercegovačkim franjevcima, to više shvaćamo da su svjesno ostajali na svojim mjestima unatoč izglednoj smrtnoj opasnosti. Drugi, pak, koji su odlučili otići, išli su sa svojim izbjeglim narodom da bi mu bili na usluzi do kraja. Nisu skidali habit ni onda kada su spoznali da zbog njega neminovno gube glavu. Kakvi divni tragovi mučeništva u njihovu životu i radu!

Uljudba u kojoj živimo, na žalost, ne poznaje ovakve stavove ili ovakav govor. Za nju je mučeništvo tragično i nepotrebno gubljenje života, a ne uzvišen primjer njegova istinskoga provođenja. To je zbog toga što današnja uljudba pokušava živjeti bez Boga. Osiromašila je svoj duh, osiromašila je svoj rječnik. Sve je usredotočila na samu sebe, a istodobno je tako krhka.

Dobro je razmišljati o ovim stvarima dok nazočimo svakodnevnom odlasku naših ljudi u inozemstvo. Ne ulazeći u pojedinačne razloge, primjećujemo da je to počesto u skladu s rečenim stavom današnje uljudbe. Zacrtao sam si takav i takav život, ovdje ga ne mogu naći i zbog toga odlazim u potragu za boljim. Što će biti od krajeva koji su me othranili i obdarili me identitetom, baš me briga. Tužno da tužnije ne može biti.

Umjesto dizanja ruku od svega, najbolje bi bilo prionuti obnovi, kako nas samih tako i okoliša oko nas. Poručuje nam to i slika na naslovnici. Jugokomunisti u ratnom skloništu u vrtu samo-

stana na Širokom Brijegu ubiše i zatim zapališe dvanaest, kao dvanaest apostola, hercegovačkih franjevaca. Trebao je to biti kraj, ali nije. Iz njihova pepela, iz smrti drugih hercegovačkih franjevaca, buknuo je novi život. Ljudi su prepoznali da je to onaj put koji treba slijediti pa njihova osobnost ne blijedi do dana današnjega.

Zahvaljujući našim mlađim povjesničarima, u posljednje se vrijeme sve više i više otkriva prava pozadina jugokomunističkog nasrtaja na hercegovačke franjevce te uopće na Crkvu i Božji puk. Nešto od svega toga donosimo i u ovome broju. Zanimljivo je čitati te retke. Zbog svega smo žrtvovali i prostor za prigodne fotografije. Naći će se mjesta za njih kada dostojno istražimo svoju prošlost.

Zaista nema nam druge nego obnoviti sve što nam je prošlost uništila. Vicepostulatura je krenula s obnavljanjem žrtvoslovnih mjesta hercegovačkih franjevaca. Počeli smo s ratnim skloništem. Još sve nije gotovo, ali se mogu nazrijeti obrisi. Želimo da ta mjesta krasi jednostavnost, dostojanstvo i izvornost. Kada jednoga dana Crkva pobijene franjevce službeno proglasi mučenicima, ako Bog da, onda ćemo im tu podizati prikladna mjesta za štovanje na kojima ćemo crpiti njihov nauk. A to je nauk vjere u Boga, vjere u čovjeka, vjere u samoga sebe.

Slijedimo i cijenimo predaje starih. Tako će nam uvijek biti

mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Nagradni natječaj	34
Istraživanja	13	Utamničeni	37
Stratišta	25	Podsjetnik	44
Pobijeni	29	Povijesne okolnosti	53
Glas o znakovima	33	Razgovor	56